

Τὸ ἀρχέτυπο Μέγα Θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου,
ὅ κώδικας ΜΠΤ 716
καὶ οἱ 3 σημειογραφικὲς φάσεις τῆς μεταρρυθμίσεως

Εἰσήγησις στὸ Διεθνὲς ἐπιστημονικὸ ἐπετειακὸ Συνέδριο τοῦ *Σχολείου Ψαλτικῆς γιὰ τὰ 200 χρόνια τῆς Νέας Μεθόδου* (17-18 Οκτωβρίου 2014)

Θὰ ἐπιχειρήσω μιὰ μικρὴ διείσδυση στὴν ἐξελικτικὴ πορεία τῆς μεταρρυθμιστικῆς σκέψεως τοῦ Χρυσάνθου μέσα ἀπό χργφ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ περιέχουν εἴτε τὸ θεωρητικό του ἔργο, εἴτε πρώιμες (δηλ. προγενέστερες τῆς τελικῆς μορφῆς τῆς Νέας Μεθόδου) ἐξηγηματικὲς ἀπόπειρες. Κύριο ἀξονα τῆς παρούσης θὰ ἀποτελέσει μιὰ ἄγνωστη ἔως τώρα ἐκδοχὴ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου, ποὺ ὅπως θὰ φανεῖ προηγεῖται ὀπωσδήποτε χρονολογικῶν τῶν μέχρι σήμερα γνωστῶν (αὐτογράφου τοῦ 1816 καὶ ἐντύπου τοῦ 1832) ἐνῶ πιθανότατα συνιστᾶ τὴν πρωταρχικὴ του μορφή. Ὁπωσδήποτε, ἡ ὀψιμότερη γνώμη ἐνός ἐπιστήμονα περὶ τινος ἀντικειμένου —καὶ ἐν προκειμένῳ ἡ ἐκδοθεῖσα μορφὴ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ— θὰ πρέπει νὰ θεωρεῖται ὅτι προέκυψε ἔπειτα ἀπὸ βαθύτερη καὶ πληρέστερη ἔρευνα, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅτι αὐτὴ ἐκφράζει τὸν ἐπιστήμονα. Ὁμως καὶ οἱ πρωιμότερες ἀπόπειρες τοῦ Χρυσάνθου μᾶς εἶναι μουσικολογικῶς χρησιμότατες, εἴτε πρὸς διασαφήνισιν σκοτεινῶν τινων σημείων μὲ ἐνδεχόμενη διαφορετικὴ διατύπωση, εἴτε —τὸ σπουδαιότερο— πρὸς καλλιτέραν ἐμβάθυνσιν καὶ κατανόησιν:

- τοῦ πνεύματος τῶν 3 μεταρρυθμιστῶν καὶ τῆς μεθοδολογίας των,
- τῆς πορείας διαμορφώσεως τῆς Νέας Μεθόδου καὶ τῆς σχέσεως της μὲ τὴν παλαιά,
- καὶ τοῦ τρόπου ἀντιλήψεως τῆς μουσικῆς ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς σὲ σχέση μὲ ἐμάς.

Τὰ μέχρι τώρα γνωστὰ χειρόγραφα ἀναδεικνύουν 3 διακριτὲς σημειογραφικὲς φάσεις τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἡ τελευταία ἐξ αὐτῶν εἶναι βεβαίως ἡ κοινῶς χρησιμοποιουμένη σήμερα Νέα Μέθοδος, ἡ ὅποια ἔλαβε κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν τελικὴ της μορφή στὰ 1816, ὅπως θὰ δοῦμε στὴν συνέχεια.

Οἱ δύο μουσικοὶ κώδικες τοῦ Χρυσάνθου τῶν ἑτῶν 1811 καὶ 1812

”Άς ξεκινήσουμε τὴν μελέτη μας μὲ μιὰ συνοπτικὴ ἀναφορὰ στοὺς δύο αὐτογράφους κώδικες τοῦ Χρυσάνθου 81 καὶ 82 τῆς βιβλιοθήκης Ψάχου γραμμένους στὰ 1811 καὶ 1812 ἀντιστοίχως, «κατὰ τὸ σύστημα Χρυσάνθου» ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰδιος, «χάριν τῶν αὐτῷ μαθητιώντων». Οἱ χρονολογίες αὐτὲς εἶναι οἱ παλαιότερες διαθέσιμες ὅσον ἀφορᾶ συστηματικὴ μεταρρυθμιστικὴ προσπάθεια. Εἶναι ἐντυπωσιακὸ ὅτι ὁ Ἰδιος ὀνομάζει «σύστημα Χρυσάνθου» τὸ ἐγχείρημά του, τὸ ὅποιο ἦδη στὰ 1811 εἶχε μορφοποιηθεῖ καὶ τὸ ὅποιο δίδασκε ἀπὸ τότε, μαρτυρώντας ἔνα ἀρκετὰ μεγάλο βάθος χρόνου κατὰ τὸ ὅποιο ἔργαστηκε μέχρι τὴν ὁριστικοποίηση τῆς Νέας Μεθόδου¹.

Τὸ βασικὸ γνώρισμα τοῦ ἀρχικοῦ αὐτοῦ «συστήματος» εἶναι ὁ πωσδήποτε ἡ πρώτη συγκεκριμένοποίησις τοῦ δαπαγωμένου χρόνου. Αὐτὸ ἐπιτυγχάνεται μὲ διάφορες διευθετήσεις ἐκ τῶν ὅποιων οἱ βασικότερες εἶναι:

- α) Ὁρίζεται ὁ 1 χρόνος ὡς θεμελιώδης χρονικὴ ἀξία τῶν χαρακτήρων ποσότητος.
- β) Καθορίζεται ἡ χρονικὴ ἀξία τοῦ κλάσματος ὅπως τὴν γνωρίζουμε σήμερα.
- γ) Καθορίζεται ἡ χρονικὴ ἐνέργεια τοῦ γοργοῦ περίπου ὅπως τὴν γνωρίζουμε σήμερα.
- δ) Τίθενται κάθετες ρυθμικὲς διαστολὲς στὸ μέλος, κυρίως μὲ βάση τὸν 4σημο ρυθμό (διπλοῦν προκελευσματικὸ κατὰ Χρύσανθο), εἰς τὸν ὅποιο ἦταν ἔχτοτε φανερὸ πώς εἶχε ἴδιαίτερη εύαισθησία.

”Οσον ἀφορᾶ τὴν λοιπὴ σημειογραφία, ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὸ παλαιὸ κείμενο ὅταν αὐτὸ εἶναι ἀναλυτικό, ἀλλὰ καὶ ἀναλυτικοποιεῖ ὁ Ἰδιος, ὅταν χρειάζεται, πρὸς μιὰ ἀπολύτως στοιχειώδη προσδιοριστικὴ μετροφωνία². Δὲν ἔχει ἀκόμη στὴν φάση αὐτὴ ἀσχοληθεῖ μὲ καταργήσεις ἢ ἐπαναπροσδιορισμοὺς ἄλλων σημαδίων πέραν τῶν χρονικῶν. Ἡ ἀπουσία τῆς ὀξείας καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς ἀπὸ τὸ ὀλίγον δὲν πρέπει νὰ θεωρηθεῖ δική του ἐπέμ-

¹ Οἱ δύο αὐτοὶ κώδικες μὲ τὶς ἴδιαιτερότητές τους δείχνουν νὰ συντάσσονται μὲ τὴν γνωστὴν παράδοσην περὶ ἔξορίας τοῦ νεωτεριστοῦ Χρυσάνθου καὶ τῆς θριαμβευτικῆς ἀνακλήσεώς του ἔπειτα ἀπὸ τὰ σαφῆ δείγματα ἀποτελεσματικότητος τῆς διδασκαλίας του.

² Μὲ τὸν ὅρο μετροφωνία ἐννοοῦμε τὴν ἀντιστοίχιση φθόγγων καὶ χαρακτήρων, τὸ «μέτρημα τῶν φωνῶν». Βεβαίως πρόκειται γιὰ δάνειο ἐκ τῆς παλαιᾶς γραφῆς, κατὰ τὴν ὅποια ἡ μετροφωνία ἀποτελοῦσε ἴδιαίτερο συστατικό τῆς διδασκαλίας τῆς φαλτικῆς.

βασις ούτε πολὺ περισσότερο δική του ἐπινόησις. Ὅτι σὲ πολλὰ προγενέστερα χειρόγραφα ἡ ὁξεῖα εἶχε παύσει –συνειδητὰ ἡ μή – νὰ χρησιμοποιεῖται.

Τὸ «σύστημα Χρυσάνθου» ποὺ ἀποτυπώνεται στοὺς δύο κώδικες αὐτούς ἀπὸ τὰ 1811, 3 ἔτη πρὸ τῆς συστάσεως τῆς ἐπιτροπῆς, πρέπει νὰ θεωρεῖται ώς ὁ ἀνεπίσημος ἐγκαίνιασμὸς τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ ὁ πρῶτος σημειογραφικὸς σταθμός της.

Ἡ ἄγνωστη ἐκδοχὴ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ

Ἄς ἔλθουμε τώρα στὰ θεωρητικὰ τοῦ Χρυσάνθου. Χάρις στὴν ἐπισήμανση τοῦ Μανόλη Χατζηγιακούμη καὶ τὴν ἐργασία τοῦ Γεωργίου Κωνσταντίνου, εἶδε πρόσφατα τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐνας [αὐτόγραφος κῶδιξ τοῦ Χρυσάνθου](#) τοῦ ἔτους 1816, μὲ ἀριθμὸ 18 στὴν βιβλιοθήκη τῆς Δημητσάνας, περιέχων μιὰ πρωτικότερη τοῦ ἐντύπου ἐκδοχὴ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ του, τὴν ὁποία καὶ θὰ ἀξιοποιήσουμε ἔπειτα συγχριτικῶς. Δὲν θὰ σταθῶ ἵδιαιτέρως στὸν κώδικα [Παντελεήμονος 256](#), καθὼς ὁμοιάζει σὲ ποσοστὸ 99% μὲ τὸ ἐκδοθὲν ἔντυπο τοῦ 1832, δείχνοντας πολὺ ἐλαφρῶς πρωτικότερο, μὲ ἐπουσιώδεις διαφορές. Ἡ ἀξία τοῦ κώδικος αὐτοῦ ἔγκειται κυρίως στὴν πολύτιμη ἐπιβεβαίωση τῆς ἀξιοπιστίας τοῦ ἐκδότου Παναγιώτου Πελοπίδου ὡς πρὸς τὴν αὐθεντικότητα τοῦ ἐκδοθέντος κειμένου. Τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ κώδικος αὐτοῦ τοποθετεῖται κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὰ 1817 - ἀρχὲς 1818³.

Τὸ χειρόγραφο ποὺ θὰ παρουσιάσουμε ἐκτενέστερα ἀμέσως τώρα εἶναι ὁ [κῶδιξ GR90](#) τῆς βιβλιοθήκης «Κύριλλος καὶ Μεθόδιος» τῆς Βουλγαρίας, διατεθειμένος μὲν ἐλεύθερα στὸ [διαδίκτυο](#), χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει τύχει τῆς δεούσης προσοχῆς μέχρι τώρα. Οἱ ἵδιαιτέρα ἐπιμελημένος τοῦτος κῶδιξ περιέχει στὴν παροῦσα κατάστασή του 85 φύλλα, ἐπιγράφεται «Γραμματικὴ μουσικῆς θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς» καὶ ἐγράφη ἀπὸ τὸν Βυζάντιο Βασίλειο Νικολαΐδη στὸ Ἰάσιο κατὰ τὰ 1825 (εἰς τὸ ἔξης «Ν»).

Πολὺ εὔκολα ὁ ἀναγνώστης τοῦ χργφ Ν ἀναγνωρίζει ὅτι ἔχει μπροστά του ἔνα ἀντίγραφο τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου. Τὸ μεγαλύτερο τμῆμα τοῦ περιεχομένου προέρχεται ἀπὸ κατὰ λέξη ἀντιγραφὴ εἴτε τοῦ ἐντύπου (τὸ ὁποῖο ἦταν ἀκόμη τότε ἀνέκδοτο) εἴτε τοῦ αὐτογράφου τῆς Δημητσάνας. Ὑπάρχουν βεβαίως καὶ ἀποσπάσματα ποὺ ἐκλείπουν ἀπό ἀμφότερα τὰ ἄλλα ἥ ποὺ διαφέρουν ἀρκετὰ καὶ στὰ ὁποῖα θὰ ἀναφερθοῦμε κατόπιν.

³ Υπάρχει μιὰ διαφορὰ τοῦ ἐν λόγω κώδικος σὲ σχέση μὲ τὸ ἔντυπο (ἥ μόνη ἵσως ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, ἀσήμαντη ὅμως καὶ αὐτὴ ὡς πρὸς τὴν οὐσία τῆς θεωρίας) ἀφορῶσα στὸν συμβολισμὸ -καὶ ὅχι στὴν χρήση ἥ τὴν περιγραφὴ- τοῦ νῦν λεγομένου παρεστιγμένου γοργοῦ (§122). Στὸ χειρόγραφο ἀκολουθεῖται εἰσέτι ὁ ἐν τῷ αὐτογράφῳ τῆς Δημητσάνας συμβολισμός. Πάντως τὸ κείμενο τῆς [Παντελεήμονος](#) στὶς §§121-125 συμφωνεῖ πλήρως μὲ τοῦ Ἐντύπου, καὶ διαφέρει ἐλαφρῶς (κατὰ τὴν διατύπωση καὶ μόνον) ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο. Στὸν χιλίων σελίδων κώδικα τοῦ Χουρμουζίου ΜΠΤ 703 τοῦ [Σεπτεμβρίου 1818](#) (σελ. 51, 54, 68, 69, 71, 94, 103), τὸ παρεστιγμένον παρουσιάζεται μετὰ στιγμῆς (κατὰ τὸ καθιερωθέν). Ἐὰν δὲν πρόκειται γιὰ κάποια πρόσκαιρη ἀσυμφωνία Χρυσάνθου-Χουρμουζίου, ἥ λεπτομέρεια αὐτὴ ἀναδεικνύει τὸ κείμενο τοῦ [Παντελεήμονος 256](#) (καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸ τελικὸ κείμενο οὐσιαστικὰ τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ) ἥδη διαμορφωθὲν στὶς ἀρχὲς τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Τὸ ἔρωτημα ποὺ προβάλλει ἐν πρώτοις εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἶναι δυνατὸν ὁ Νικολαΐδης στὴν Μολδοβλαχία νὰ εἶχε στὴν κατοχή του δύο (ἢ περισσότερα) χργφ μὲ διαφορετικὲς ἔκδοχὲς τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ; Ἐπιπλέον, θὰ εἶχε τὴν δυνατότητα ὡς Θεωρητικὸς ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ τὰ ἀντιγράφει ἐπιλεκτικά⁴, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἐπεμβαίνει καὶ στὸ περιεχόμενο διασκευάζοντάς το καὶ μάλιστα πρὸς μιὰ κατεύθυνση πιὸ πρωτογενῆ καὶ ἐν πολλοῖς πιὸ δυσνόητη; Ὁπωσδήποτε εἶναι τόσο ἀπίθανο ποὺ χωρὶς μεγάλο ρίσκο θὰ μπορούσαμε αὐτομάτως νὰ ἀπορρίψουμε τὴν ὑπόθεση αὐτῆς. Τὸ πιὸ σημαντικὸ στοιχεῖο ὅμως, ὅπως θὰ δείξουμε στὴν συνέχεια, εἶναι πὼς ὁ γραφεὺς ἡταν ἀρχετὰ ἀδαής περὶ τῆς θεωρίας τῆς μουσικῆς, τόσο ποὺ σὲ καμία περίπτωση δὲν θὰ ἀποτολμοῦσε νὰ ἐπέμβει διορθωτικὰ σὲ κείμενα ἀνυπερβλήτου κύρους καὶ τεραστίου βάθους γιὰ τὴν ἐποχή των, οὕτε πολὺ περισσότερο νὰ προσθέσει καὶ ἀποσπάσματα δικῆς του θεωρίας, τὰ ὅποια μάλιστα δείχνουν νὰ προέρχονται ἀπὸ πολὺ σπουδαῖο μουσικό.

Ἄς διεξέλθουμε κάποια σημεῖα τοῦ χειρογράφου ποὺ σαφῶς ἔκθέτουν τὸν Νικολαΐδη ὡς Θεωρητικό, καὶ συνεπῶς διασφαλίζουν σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ τὴν αὐθεντικότητα τοῦ κειμένου. Στὴν §25 ἐπιχειρεῖται διαχωρισμὸς τῶν χαρακτήρων τῶν φθόγγων σὲ σώματα καὶ πνεύματα, κάτι στὸ ὅποιο ἔπαυσε γενικῶς νὰ δίνει ἔμφαση ἡ Νέα Μέθοδος. Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον ἐδῶ εἶναι ὅτι στὰ πνεύματα κατατάσσει τὸ ἐλαφρὸν καὶ τὴν χαμηλή, μὴ δυνάμενα νὰ γράφονται μόνα (χωρὶς κάποιο σῶμα). Αὐτὸ εἶναι στοιχεῖο τῆς παλαιᾶς γραφῆς, ὅπωσδήποτε ἔκεκαθαρισμένο ὄριστικὰ στὰ 1825 (ἔτος γραφῆς τοῦ Ν), 9 ἔτη μετὰ τὴν ἀποκρυστάλλωση καὶ καθολικὴ ἐπικράτηση τῆς Νέας Μέθοδου καὶ ἐνῶ ἥδη κυκλοφοροῦσαν τύποις τὸ μικρὸ θεωρητικὸ τοῦ Χρυσάνθου καὶ μερικὰ μουσικὰ βιβλία. Ἡ ἵδια ἀστοχία παρατηρεῖται στὴν διαίρεση τῆς βαρείας σὲ μεγάλη καὶ μικρὴ (ἢ ἀλλιῶς μαύρη καὶ κόκκινη, §104), στὸν συμβολισμὸ τῆς παύσεως (§99) κ.ἄ. Ταυτόχρονα, ὁ γραφεὺς δείχνει πὼς ἀδυνατεῖ νὰ ἀναγνωρίσει τὴν σημασία κάποιων λεπτομερειῶν, ὅπως πχ τὴν χρήση κεφαλαίων γραμμάτων γιὰ τὴν σήμανση τῶν φθόγγων τῆς δισ-διαπασῶν (§§43-44, 73, 83, 218, 229, 252, 281) ἢ νὰ ἀντιγράφει σωστὰ κάποια δυσδιάκριτα ἵσως

⁴ Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι σὲ πλεῖστες παραγράφους «ἀντιγράφει» ἐπιλεκτικὰ προτάσεις ἢ καὶ λέξεις καὶ ἀπὸ τὸ Ἐντύπο καὶ ἀπὸ τὸ αὐτόγραφο, χωρὶς νὰ ὑπάρχει ἴδιαίτερος λόγος. «Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ ζωηρὰ παραδείγματα ποὺ ἀποκλείουν τὴν ὡς ἄνω ὑπόθεση εἶναι ἡ §206, τῆς ὅποιας ἡ διατύπωσις κατὰ βάσιν ὁμοιάζει περισσότερο μὲ τοῦ Ἐντύπου (§260), ἔχει ὅμως καὶ στοιχεῖα τοῦ αὐτογράφου καὶ μάλιστα τὸ λάθος της (§201, «διέσεως» ἀντὶ «ὑφέσεως»).

σύμβολα τοῦ Χρυσάνθου (§§82, 135), ἐνῶ παραποιεῖ ἀδικαιολόγητα τὸ νόημα κάποιων φράσεων ([§78, βλ. αὐτόγραφο §104](#)).

Μποροῦμε συνεπῶς μὲν ἀρκετὰ μεγάλη ἀσφάλεια νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Νικολαῖδης ἀντιγράφει κάποιο ἄλλο χργφ καὶ δὴ ὅσο πιὸ τυφλά εἶναι δυνατόν. Ἐφ' ὅσον δέ, ὅπως ἐδείχθη, πρόκειται γιὰ κείμενο τοῦ Χρυσάνθου, εἶναι προφανὲς ὅτι εύρισκόμαστε ἐνώπιον ἀντιγράφου μιᾶς ἀγνωστης ἐκδοχῆς τοῦ θεωρητικοῦ τοῦ Χρυσάνθου.

Χρονολόγησις τοῦ Θεωρητικοῦ τοῦ Νικολαΐδου

Τὰ ἐπόμενα ἔρωτήματα ποὺ εὐλόγως ἀνακύπτουν ἀφοροῦν τὴν χρονολόγησή του καὶ τὴν σχέση του μὲ τὶς γνωστὲς σὲ ἐμᾶς ἐκδοχὲς τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ. Οἱ ούκ ὀλίγες περιπτώσεις ἐπεξηγηματικῶν προσθηκῶν (ἀπὸ μεμονωμένες λέξεις μέχρι πλήρεις παραγράφους) τοῦ αὐτογράφου τῆς Δημητσάνας ἔναντι τοῦ Ν, οἱ ὀλίγιστες ὑποσημειώσεις τοῦ Ν -ἀρχαιοελληνικῶν παραθεμάτων κυρίως ἀλλὰ ὅχι μόνον- σὲ σχέση μὲ τὸ αὐτόγραφο καὶ ἡ γενικὴ ἀπουσία ὀρθογραφικῶν κανόνων ἐμφανιζομένων στὸ αὐτόγραφο τοῦ 1816 καὶ ὑστερότερα συνιστοῦν ἵσχυρότατες ἐνδείξεις πρωιμότητος τοῦ Ν.

Ἄρκούντως ἐπιβεβαιωτικὰ τῆς πρωιμότητός του θεωροῦμε ἐπίσης τὰ ἔξῆς συγκεκριμένα σημεῖα:

α) Αὐτὴν καθ' ἔαυτὴν τὴν προαναφερθεῖσα διάκριση τῶν χαρακτήρων ποσότητος σὲ σώματα καὶ πνεύματα (§25), ἡ ὅποια ὡς γνωστὸν σταδιακὰ ἐκρίθη περιττή καὶ ἔκτοτε συναντᾶται μόνον σποραδικά καὶ συμπτωματικά. Ἡδη στὸ αὐτόγραφο τοῦ 1816 (§35) ὁ Χρύσανθος διακρίνει τοὺς χαρακτῆρες ἀπλῶς σὲ δυναμένους ἢ μὴ νὰ γράφονται μόνοι.

β) Τὴν γενικὴ περιγραφὴ τῆς διέσεως καὶ ὑφέσεως ὡς «τόνου ὀξυνθέντος ἢ βαρυνθέντος ἥμιτόνω», χωρὶς ἀναφορὰ καὶ συμβολισμὸ τῶν ἐπὶ μέρους ὑποπεριπτώσεων (§§174-178).

γ) Τὴν πρωτοφανῆ ἐνέργεια τοῦ διγόργου καὶ τριγόργου, ἡ θεμελιώδης ἐνέργεια τῶν ὅποιων ἔκτείνεται ἐπὶ 2 μόνον χαρακτήρων (παρομοίως μὲ τοῦ γοργοῦ). Πρόκειται οὐσιαστικῶς γιὰ ὑποπεριπτώσεις τοῦ λεγομένου σήμερα παρεστιγμένου γοργοῦ. Οὐδέποτε συναντᾶται τέτοιος δρισμὸς γιὰ τὸ δίγοργον ἀπὸ τὰ 1816 καὶ δῶθε καὶ βεβαίως θὰ ἥταν ἔκτὸς πάσης λογικῆς μιὰ τέτοια ἐπινόησις ἀπὸ τὸν κάθε Νικολαΐδη στὰ 1825. Ασφαλῶς τυγχάνει μιὰ πρωτογενῆς ἀπόπειρα τοῦ Χρυσάνθου, βελτιωμένη ἐπιτυχῶς στὴν συνέχεια.

δ) Κυρίως τὰ προαναφερθέντα σημεῖα (μικρὴ βαρεῖα καὶ ἡ χαμηλὴ ὡς πνεῦμα) συνηγοροῦν ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ ἀρχετύπου χργφ σὲ πρώιμη ἐποχὴ διεργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, πρὸ τῆς τελικῆς κατασταλάξεως τουλάχιστον τῆς σημειογραφίας τῆς Νέας Μεθόδου, ἡ ὅποια φαίνεται νὰ ἔχει ὀλοκληρωθεῖ κατὰ 99% τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1816 (χρόνος συγγραφῆς τοῦ αὐτογράφου τῆς Δημητσάνας).

ε) Τὴν περιγραφὴν καὶ σήμανσην τοῦ συντόμου καὶ ἀργοῦ δρόμου μὲν ἔχδηλη τὴν ἐπήρειαν τῆς παλαιᾶς φιλοσοφίας, τὴν ὅποια καὶ θὰ παρουσιάσουμε ἀναλυτικῶς σὲ ἔτερο ἄρθρο.

στ) Ἐν καὶ πρόκειται γιὰ ἀνεπαίσθητη λεπτομέρεια, ἀποδεικνύεται ὅμως ἵδιαίτερα ἐνδιαφέρουσα: Στὴν §186 τοῦ αὐτογράφου, ὁ Χρύσανθος ἀντιγράφει ἀρχικὰ ἔνα λάθος ποὺ ἀναπαρήγαγε τυφλὰ καὶ ὁ Νικολαΐδης («ἡμίτονον» ἀντὶ «τόνον») ἀλλὰ τὸ διορθώνει ὁ Ἰδιος ἐπὶ τόπου (ώς φαίνεται σαφῶς), ἀναδεικνύοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν τὸ αὐτόγραφο μεταγενέστερο.

ζ) Ἀπρόσμενη βοήθεια μᾶς προσφέρουν οἱ ἀβλεψίες τοῦ Χρυσάνθου κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ αὐτογράφου. Στὴν κανονικὴν ἀριθμησην τῶν παραγράφων παρεμβάλλεται ἀπρόοπτα ὁ α/ὰ §84 ἀντὶ τοῦ ὄρθοῦ 110, ἐνῶ μετὰ συνεχίζει κανονικὰ στὴν §111. Τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπίμαχης ἀσυμφώνου παραγράφου ταυτίζεται σχεδὸν ἀπαραλλάκτως μὲ τὴν §84 τοῦ Ν καὶ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ κείμενο τοῦ αὐτογράφου πατάει πάνω στὸ κείμενο τοῦ Ν. Παρόμοιο σφάλμα τοῦ Χρυσάνθου στὶς §§ 174-175 καὶ 189 τοῦ αὐτογράφου χωρὶς ὅμως ἀκριβῆ ταύτιση ἀριθμήσεως μὲ τὸ Ν δείχνει νὰ ἀδυνατίζει τὴν ἴσχυ τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς. Ὁπως ὅμως θὰ ἀποδειχθεῖ στὴν συνέχεια συμβαίνει τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο.

Ἄξιζει ἐδῶ νὰ ἀναφερθεῖ παρεμπιπτόντως ὅτι ἡ ἀπροσεξία αὐτὴ προβάλλει ταυτόχρονα καὶ ὡς ἔνδειξη -οχι ἐπαρκὴς ὁπωσδήποτε- ὅτι τὸ γνωστό μας αὐτόγραφο προέκυψε κάπως πρόχειρα, ὡς ἐπὶ τόπου μορφοποίησηδιασκευὴ ἐνὸς προσχεδίου, κατὰ τὴν ὅποια ὁ Χρύσανθος χρησιμοποιεῖ καὶ τὸ πρωτότυπο τοῦ Ν. Στὸ Ἰδιο πόρισμα μᾶς κατευθύνει καὶ ἡ τάση του κατὰ τὴν σύνταξη τοῦ τελικοῦ κειμένου τοῦ ἐντύπου νὰ ἀντιγράφει συγχὰ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ Ν, ἐγκαταλείποντας τυχὸν διασκευὴν ποὺ ὁ Ἰδιος ἐπεχείρησε κατὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ κώδικος τῆς Δημητσάνας. Γιὰ τὸν Ἰδιο λόγο ἔνδεχομένως, οἱ τίτλοι καὶ ἡ σειρὰ τῶν περὶ ρυθμοῦ κεφαλαίων, τὰ ὅποια ὁ Γρηγόριος τοῦ εἶχε ζητήσει νὰ παραλείψει, παρατίθενται στὸ αὐτόγραφο ἀπαραλλάκτως ὅπως καὶ στὸ Ν, ἐνδεικνύοντας ὅτι στὴν συγκεκριμένη φάση δὲν ἀσχολήθηκε μὲ μιὰ τελείως συστηματικὴ ἀναθεώρηση τοῦ πονήματός του.

‘Ο κῶδις ΜΠΤ 716 καὶ ἡ σχέσις του μὲ τὸ Θεωρητικὸ τοῦ Νικολαΐδου

Σημαντικότατοι στὸ σημεῖο αὐτὸ θεωροῦνται κάποιοι μουσικοὶ κώδικες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, προφανῶς δημιουργηθέντες γιὰ τὶς διδακτικὲς ἀνάγκες τῆς νεοσυσταθείσης σχολῆς καὶ ἐνῶ οἱ ζυμώσεις τῆς μεταρρυθμίσεως συνεχίζονταν⁵. Ἀντιπροσωπευτικὰ θὰ ἀξιοποιήσουμε τὸν χρονολογημένο στὶς 30/7/1815 κώδικα ΜΠΤ 716, ἔνα Ἀναστασιματάριο τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου. Ἡ σημειογραφία του ἀνήκει σαφῶς σὲ ἔνα μεταβατικὸ στάδιο, μὲ πολλὲς ὁμοιότητες πρὸς τὴν γνωστὴ σήμερα Νέα Μέθοδο, ἀλλὰ καὶ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν παλαιὰ γραφή, ἐγκαταλειφθέντα στὴν συνέχεια. Στὸν κώδικα συναντᾶμε σημάδια ποὺ φανερώνουν συγγένεια μὲ τὸ θεωρητικὸ Ν. Αὐτὰ εἶναι:

- ἡ χαμηλὴ ὡς πνεῦμα, συντεθειμένη μὲ τὴν ἀπόστροφο γιὰ νὰ ἔχφράσει κατάβαση 4 φωνῶν.
- ἡ μικρὴ βαρεῖα
- οἱ ρυθμικὲς σημάνσεις συντόμου καὶ ἀργοῦ δρόμου
- ἡ χρῆσις τοῦ ἀντικενώματος ὡς συνάγματος δύο χαρακτήρων, ἐκ τῶν ὅποιων ὁ δεύτερος κατιών. Στὸ Ν ἀναφέρονται σαφῶς 3 τέτοιες περιπτώσεις, ἐκ τῶν ὅποιων οἱ δύο τελευταῖς ἐγκατελείφθησαν ἀργότερα.

Στὸν ΜΠΤ 716 ὅμως περιλαμβάνονται καὶ σημεῖα τὰ ὅποια δυσχεραίνουν πως τὴν χρονικὴ ταυτοποίηση. Αὐτὰ εἶναι κυρίως τὸ τρομικὸν (μαῦρο καὶ κόκκινο) καὶ τὸ ἀπόδομα, καθὼς ἐπίσης καὶ τὸ (όρισθὲν παρὰ τοῦ ὅμιλοῦντος ὡς) διπλοῦν γοργόν, περιέχον ἀπλῶς δύο διαδοχικὰ γοργά. Τί μπορεῖ νὰ συμβαίνει;

Ἡ σημειογραφία τοῦ ΜΠΤ 716 φαίνεται νὰ συμπίπτει μὲ τὴν κρατοῦσα θεωρία τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1816. Ὁ Χρύσανθος καταγράφει στὸ παράτημα τοῦ αὐτογράφου τὰ ἐρωτήματα στὰ ὅποια ἐξετάστηκαν οἱ μαθητὲς τῆς σχολῆς κατὰ τὸ ἔτος 1816 «ἐπὶ τῆς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ γενομένης συνοδικῆς ἀνακρίσεως». Εάν, κατὰ τὰ νεώτερα στοιχεῖα, ἐκλάβουμε ὡς χρόνο ίδρυσεως τῆς σχολῆς τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1815, οἱ ἐξετάσεις αὐτὲς πιθανῶς θὰ ἔλαβαν χώρα τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1816, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει ἐνὸς ἔτους λειτουργίας της.

⁵ Τὰ γνωστὰ χειρόγραφα τῆς φάσεως αὐτῆς διαφέρουν πως στὸν βαθμὸ ἀναλυτικότητος. Ἀπ’ ὅσο μποροῦμε νὰ ἔκτιμήσουμε δὲν προέρχονται ἀπὸ ἔναν καὶ τὸν αὐτὸν ἐξηγητή, πιθανότατα δὲ γράφτηκαν σὲ διαφορετικὴ στιγμὴ «ώριμότητος» τῆς συγκεχριμένης σημειογραφικῆς φάσεως.

Στὴν συνοπτικὴν παράθεση τῶν σημείων ποιότητος, ὁ Χρύσανθος συμπεριλαμβάνει τὸ ἀπόδομα καὶ τὸ τρομικόν⁶, κάτι ποὺ ὁ ἕδιος βεβαίως δὲν ἔπραξε στὸ ἕδιο τὸ αὐτόγραφο θεωρητικό του. Δὲν παραξενεύει ἐδῶ ἡ ἀπουσία τῆς μικρῆς βαρείας, καθ' ὅτι -κατὰ τὴν μεθοδολογία καὶ τοῦ N- αὐτὴ ἀποτελεῖ ὑποπερίπτωση τῆς βαρείας. Σὲ μιὰ ἀναλυτικότερη περιγραφὴ τῶν ὑποστάσεων (ὅπως συμβαίνει στὸ N) θὰ ἀναφερόταν ἡ διαίρεσις τῆς βαρείας σὲ μεγάλη καὶ μικρή. Τὸ αὐτὸ μπορεῖ εύκολα νὰ ὑποτεθεῖ καὶ γιὰ τὸ κόκκινο τρομικὸν καὶ τὸ διπλοῦν γοργόν. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ἡ μικρὴ βαρεῖα ἥταν τὸ τελευταῖο σημάδι τῆς παλαιᾶς γραφῆς ποὺ καταργήθηκε, συναντώμενη ἀκόμη καὶ στὶς πρῶτες ἔξηγήσεις τῆς Νέας Μεθόδου ὅπως καὶ ἡ σύνθεση ἀντικενώματος καὶ διπλῆς.

Γιατὶ ὅμως τὸ τρομικὸν καὶ τὸ ἀπόδομα δὲν ἀναφέρονται στὸ N; Πρόκειται γιὰ ἔνα πρόβλημα ποὺ θὰ μποροῦσε ὅχι μόνο νὰ ἀνατρέψει τὴν μέχρι τοῦδε συλλογιστική μας πορεία, ἀλλὰ καὶ νὰ προκαλέσει τελεία σύγχυση στὴν χρονολόγηση καὶ ὅποιαδήποτε μουσικολογικὴ μελέτη τοῦ ἐν λόγῳ θεωρητικοῦ. Τὶς δύο περιπτώσεις αὐτὲς δεχόμαστε ὡς ὀφθαλμοφανῶς μὴ ἰσχύουσες στὰ 1825, ἀκόμη καὶ γιὰ ἔναν θεωρητικὸ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ Νικολαΐδου. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς θέσεως αὐτῆς περὶ τῶν σημείων τούτων ἐπικαλούμαστε καὶ τὴν ἔξης λεπτομέρεια: Ἐνῶ πάγια ταχτικὴ τοῦ Χρυσάνθου (καὶ στὸ N καὶ στὰ μεταγενέστερα) ἀποτελεῖ ἡ κατ' ἀρχὴν ἀναγγελία τοῦ πλήθους τῶν σημείων στὰ ὅποια πρόκειται νὰ ἀναφερθεῖ, εἰδικῶς στὶς ἔγχρονες καὶ ἄχρονες ὑποστάσεις ὁ Νικολαΐδης τὸ ἀποφεύγει. Φαίνεται πώς, ἐξαλείφοντας ἀπὸ τὶς μὲν τὸ ἀπόδομα καὶ ἀπὸ τὶς δὲ τὸ τρομικόν, ἀπεσιώπησε ἀμήχανα καὶ τοὺς ἀριθμοὺς 5 καὶ 8, δηλωτικοὺς τοῦ πλήθους των. Συνάμα θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι παρέλειψε καὶ τὶς δύο παραγράφους ποὺ θὰ περιέγραφαν τὶς δύο αὐτὲς ὑποστάσεις, προκαλώντας ἔτσι μιὰ ὑστέρηση κατὰ 2 στοὺς αὔξοντες ἀριθμούς τῶν παραγράφων σὲ σχέση μὲ τὸ πρωτότυπό του. Πράγματι, ὁ Χρύσανθος, στὸ κατοπινὸ λάθος του ἐπὶ τῆς ἀριθμήσεως τῆς §189 τοῦ αὐτογράφου τῆς Δημητσάνας (ποὺ ἀναφέραμε προηγουμένως), ἡ ὅποια ἀποτελεῖ κατὰ βάσιν ἀντιγραφὴ τῆς §193 τοῦ N, δὲν ἀντιγράφει «193», ἀλλὰ «195», ἐνισχύοντας ἐντελῶς ἀπρόσμενα τὴν ὡς ἀνω ὑπόθεση περὶ ἀπαλείψεως δύο παραγράφων ἐκ μέρους τοῦ Νικολαΐδου. Ἀκριβῶς τὸ ἕδιο παρατηρεῖται καὶ στὶς

⁶ Θὰ ἥταν ἴδιαίτερα ἐνδιαφέρον νὰ ἀνακαλύπταμε κάποτε πῶς περιέγραψε ὁ Χρύσανθος στὸ πρωτότυπο θεωρητικό του τὶς ἐνέργειες τοῦ τρομικοῦ.

§§174-175 τοῦ αὐτογράφου, τὶς ὁποῖες ἀρχικὰ ὁ Χρύσανθος εἶχε ἀριθμήσει 185-186 καὶ διόρθωσε κατόπιν.

Θὰ ἦταν τέλος παράλειψις νὰ μὴν ἐπισημάνουμε τὴν περίπτωση τῆς [παύσεως](#), συμβολιζομένης στὸ Ν διά μόνης τῆς ἀπλῆς («ἔξω τῶν χαρακτήρων»), καὶ ἐμφανιζομένης στὸν ΜΠΤ 716 ὡς συνθέσεως βαρείας καὶ ἀπλῆς, ὅπως ἐπιχράτησε τελικῶς. Ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ ἀναδεικνύει τὸ θεωρητικὸ Ν ἐλαφρῶς προγενέστερο τοῦ ΜΠΤ 716, συνταχθὲν ἄρα πρὸ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1815. Στὸ ἕδιο συμπέρασμα μᾶς κατευθύνει καὶ ἡ χρήση τοῦ διγόργου στοὺς κώδικες τῆς ἐποχῆς ἔκεινης, ἡ ὁποία φαίνεται πώς συμπίπτει μὲ τὴν σημερινὴν καὶ ὅχι μὲ τὴν ἀρχικῶς περιγραφομένη στὸ Ν.

ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ

Η σημειογραφία του ΜΠΤ 716, συνοδευομένη κατά τὸ πλεῖστον θεωρητικῶς ἀπὸ τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ κώδικα τοῦ Νικολαΐδου, συνιστᾶ τὸν δεύτερο σταθμὸ στὴν σημειογραφικὴ ἐξέλιξη τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀπὸ τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα καὶ μέχρι νὰ εὑρεθοῦν νέωτερα, μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξε ἡ διδακτέα παρασημαντικὴ κατὰ τὸ 1815, 1^ο ἔτος λειτουργίας τῆς μουσικῆς σχολῆς. Ἄρα καὶ οἱ ἀρχικὲς ἐξηγήσεις τῆς φάσεως αὐτῆς λογικὰ θὰ πρέπει νὰ ἔκπονήθηκαν στὶς ἀρχὲς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἥ καὶ στὰ τέλη τοῦ 1814. Κατὰ τὸ 1814 συνεπῶς φαίνεται πώς ὁ Χρύσανθος θὰ εἶχε ὀλοκληρώσει τὴν ἀρχέτυπη ἔκδοση τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ, ἥ ὅποια, ὅπως ἐδείχθη, ἦταν –ἔστω καὶ ἐλαφρῶς– προγενέστερη τοῦ κώδικος ΜΠΤ 716⁷.

Χαρακτηριστικὰ τῆς 2^{ης} σημειογραφικῆς φάσεως

Συγχρίνοντας τὸν ΜΠΤ 716 μὲ τὸ παλαιό, εὔκολα παρατηρεῖ κανεὶς ὅτι ἡ ὄρθιογραφία τῆς ἐξηγήσεως ἀκολουθεῖ κατὰ πόδας τὴν παλαιὰ⁸ μὲ μιὰ ἐλαφρὰ ἀναλυτικοποίηση πολὺ λίγων σημείων, μαρτυρώντας τὴν σχετικὴ ἀποθυμία τῶν 3 διδασκάλων στὴν φάση αὐτὴ γιὰ ριζοσπαστικὲς ἐπεμβάσεις ἐπὶ τῆς οὐσίας. Ἀπὸ τὸν παραλληλισμὸ αὐτὸ καὶ ἔχοντας ὑπ’ ὄφιν τὴν σημειριὴν μορφὴ τῆς Νέας Μεθόδου, διαπιστώνει κανεὶς ὅτι τὸ χαρακτηριστικὸ γνώρισμα τῆς φάσεως αὐτῆς εἶναι κυρίως ἥ ἐγκατάλειψις κάποιων σημαδίων. Πιὸ συγκεκριμένα, ὅριστικοποιεῖται ἥ χρῆσις τῶν βασικῶν ἐγχρόνων ὑποστάσεων (γοργοῦ καὶ κλάσματος μετὰ τῶν παραγώγων), ἀποκρυσταλλώνονται οἱ ἀπαραίτητοι καὶ ἐπαρκεῖς χαρακτῆρες ποσότητος ὅπως τοὺς γνωρίζουμε καὶ σήμερα, καὶ ξεκινοῦν οἱ διεργασίες ἐπὶ τῶν λοιπῶν ὑποστάσεων. Ἀπὸ αὐτές, μερικὲς ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ ἄλλες, μερικὲς ἔχουν παρασταθεῖ ἀναλυτικῶς καὶ μερικὲς ἔχουν ἀπαλειφθεῖ ἀπλῶς καὶ τελείως χωρὶς ἄλλη ἐπέμβαση ἐπὶ τοῦ κειμένου. Ταυτόχρονα, ἀπαντῶνται καὶ σημάδια τῶν ὅποιων στὴν ἐπομένη (3η) φάση διασκευάσθηκε ἥ χρήση καὶ ὄρθιογραφία (ὅπως πχ ἥ

⁷ Η ὑπόθεσεις αὐτὴ μπορεῖ νὰ συγκεράσει καὶ τὴν ἀναφερομένη παρακάτω ἡμερομηνία (1^η Μαΐου 1815), ὡς χρόνο συγγραφῆς τῆς Εἰσαγωγῆς τῶν δύο διδασκάλων Γρηγορίου καὶ Χουρμουζίου στὴν μορφὴ ποὺ ἔφθασε σὲ μᾶς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ (σχεδόν) τελικὸ ξεκαθάρισμα τῆς σημειογραφίας ἔγινε θεωρητικῶς κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ 1^{ου} ἔτους λειτουργίας τῆς σχολῆς, ἐφαρμόστηκε ὅμως πρακτικῶς σὲ αὐτὴν μετὰ τὸ πέρας του.

⁸ Ἀναφερόμαστε βεβαίως στὴν ἀναλυτικὴ μορφὴ τῆς παλαιᾶς γραφῆς, διὰ τῆς ὅποιας κατεγράφη τὸ Ἀναστασιματάριον τοῦ Πέτρου καὶ ὅλα τὰ σύντομα μέλη.

πεταστὴ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἀντικένωμα, ποὺ ἥδη ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἴδιαιτέρας μελέτης τοῦ γράφοντος) ἥ ἐγκατελείφθησαν.

Τὸ Τρομικόν

Ἄπὸ τὰ τελευταῖα, ἴδιαιτερο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ περίπτωσις τοῦ τρομικοῦ. Μελετώντας τὸν ΜΠΤ 716, παρατηροῦμε ὅτι κατὰ βάσιν μεταφέρθηκε αὐτούσιο ἐκ τοῦ παλαιοῦ, τιθέμενο στὸ γνωστὸ 4σημο μελικὸ σχῆμα. Γιατί ἄραγε τὸ τρομικὸν ἐξέλιπε ἀργότερα;

Ἐχοντας ὑπ’ ὄψιν ὡς δεδομένο τὸν προσδιοριστικὸ προσανατολισμὸ τῶν 3 μεταρρυθμιστῶν, θεωροῦμε ἀπαραίτητο νὰ σταθοῦμε στὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χρύσανθος, ἥδη ἀπὸ τὴν ἀρχέτυπη ἔκδοση τοῦ Μεγάλου Θεωρητικοῦ καὶ σὲ ὅλες τὶς μεταγενέστερες, ἀφιερώνει μία παράγραφο σὲ κάθε σημάδι τῆς Νέας Μεθόδου, περιγράφοντας τὸν λόγο ὑπάρξεως του. Εἰδικῶς στὶς ἀχρονες ὑποστάσεις ἀποδίδει ἀπαραιτήτως καὶ κάποια ἐνέργεια, εἴτε πρόκειται γιὰ τονισμό, εἴτε γιὰ λαρυγγισμό, εἴτε γιὰ κάποιο ποίκιλμα γενικῶς. Εἶναι ἀρκετὰ σαφὲς ὅτι οἱ 3 διδάσκαλοι κρατοῦν ἀπὸ τὴν παλαιὰ γραφὴ⁹—μάλιστα χωρὶς καμμία σχεδὸν ἐπεξεργασία στὴν συγκεχριμένη φάση— τὰ σημάδια ἔκεινα τὰ ὅποια, τουλάχιστον κατ’ αὐτούς, χρεώνονταν μὲ κάποια προσδιοριστικῆς φύσεως λειτουργία. Κρατοῦν ἔτσι καὶ τὸ τρομικόν, σὲ ἀντίθεση μὲ ἄλλες ὑποστάσεις τὶς ὅποιες, ἃνευ ἐνδοιασμῶν θάξεως, ἀπέβαλαν ἐξ ἀρχῆς.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι παράλληλα προσέθεσαν στὴν ἐξήγηση καὶ τὸ κόκκινο τρομικό, ὡστε νὰ καλύψουν ὁρισμένες περιπτώσεις μὲ διπλοῦν γοργὸν οἱ ὅποιες προέκυψαν ἐξ αἰτίας τῆς ἀναλυτικοποιήσεως τῆς Νέας Μεθόδου καὶ παρουσίαζαν ὀπτικῶς τὴν ἴδια μορφὴ μὲ τὸ προαναφερθὲν μελικὸ σχῆμα ἀλλὰ μὲ ἡμίσειους χρόνους¹⁰. Τὸ κόκκινο τρομικό, δπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν τελικὴ ἀγνόησή του, πιθανῶς δὲν ἔπαιζε κανένα ἐρμηνευτικὸ ρόλο. Τὸ σημαντικὸ ἐδῶ εἶναι ὁ σχολαστικὸς σεβασμὸς ποὺ ἐπέδειξαν οἱ 3 μεταρρυθμιστὲς στὴν παραδεδομένη ὀρθογραφία τοῦ τρομικοῦ καὶ ἡ ὅποια τοὺς ὁδήγησε στὴν λύση αὐτή, παρ’ ὅλον μάλιστα τὸν σταθερὸ προσανατολισμό τους πρὸς

⁹ Βλ. προηγούμενη σημ.

¹⁰ Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ χρήση τοῦ ἐρυθροῦ τρομικοῦ δὲν εἶναι τόσο συνεπής στὸν ΜΠΤ 716, πιθανῶς ἀπὸ ἄγνοια τοῦ ἀντιγραφέως. Μελετώντας ὅμως κανεὶς συνδυαστικὰ καὶ τὰ λοιπὰ χειρόγραφα τῆς ἴδιας κατηγορίας, φθάνει μὲ ἀσφάλεια στὸ ὡς ἄνω συμπέρασμα. Γιὰ νὰ ἔχει κάποιος καλύτερη εἰκόνα του ἀς ἀνατρέξει στὸν πλ. β’ καὶ στὰ ἔωθινά, δπου κατὰ σύμπτωσιν συναντᾶται συχνότερα.

ένα κατά τὸ δυνατὸν περιορισμὸ τοῦ πλήθους τῶν σημαδίων. Ἡ στάση τους αὐτὴ προσεπιμαρτυρεῖ τὸ αἴσθημα εὐθύνης ποὺ τοὺς διακατεῖχε καθὼς καὶ τὴν μεθοδικότητά τους κατὰ τὸ ξεκαθάρισμα τῆς παρασημαντικῆς.

Κατὰ τὴν τρίτη καὶ τελευταία φάση τῆς μεταρρυθμίσεως, ἔχοντας ἐνασκηθεῖ καὶ διδάξει τὴν σημειογραφία τῆς 2ας φάσεως, ἀποφασίζουν φύχραιμα τὴν κατάργηση τοῦ τρομικοῦ, ὅχι ὅμως καὶ τὴν ἀγνόησή του. Ἔτσι, στὶς περιπτώσεις 1 χρόνου ἀνὰ χαρακτῆρα **τὸ τρομικὸν ἀντικαθίσταται** ἀπὸ τὸ φηφιστόν, τὸ ὅποιο ἀνέκαθεν ἐτίθετο στὴν ἵδια μελικὴ διάταξη ὅταν ἡ πρώτη κατιοῦσα δεχόταν ἵδιαιτέρα συλλαβή. Στὶς περιπτώσεις ποὺ τὸ κείμενο ἐξηγήθηκε μὲ κλάσμα καὶ γοργὸν διαδοχικὰ στοὺς δύο πρώτους χαρακτῆρες, καθὼς ἐπίσης καὶ στὶς ὑπερβατὲς ἀναβάσεις, τὸ τρομικὸν ἀντικατεστάθη ἀπὸ τὸ ἀντικένωμα, τιθέμενο ἐπίσης σὲ περιπτώσεις ἀντίστοιχες ἀλλὰ μὲ 1 μόνον κατιοῦσα. Στὴν πρώτη περίπτωση (τοῦ φηφιστοῦ), ὁ Χουρμούζιος καταγράφει σπανίως ἀντ’ αὐτοῦ ἀναλυτικότερα ἔνα ποίκιλμα.

Μικρὴ Βαρεῖα καὶ Ἀπόδομα

Ἡ σχολαστικότητα τῶν 3 ἐξηγητῶν, ὁ σεβασμός τους στὸ παλαιὸ κείμενο καὶ ἡ διστακτικότητά τους στὴν κατάργηση σημαδίων ἀποδεικνύεται ἐπίσης στὴν περίπτωση τῆς μικρῆς βαρείας καὶ τοῦ ἀποδόματος, τὰ ὅποια ἐπίσης διατήρησαν στὴν 2η φάση, ὡς ἔχοντα κάποια «ἐνέργεια»¹¹. Ὁπως μάλιστα προαναφέραμε ἡ μικρὴ βαρεῖα ὑφίστατο καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς 3ης φάσεως, οὕσα τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὰ σημάδια ποὺ καταργήθηκαν. Φαίνεται πώς ἡ μεγάλη προσδιοριστικότητα τῆς Νέας Μεθόδου κατέστησε περιττὸ τὸ μήνυμα ποὺ ἐκαλεῖτο νὰ μεταδώσει στὸν φάλλοντα ἡ μικρὴ βαρεῖα. Τὸ δὲ ἀπόδομα ἀντικατεστάθη ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα χρονικὰ σημεῖα, ἥ καὶ ἀπὸ μιὰ μικρὴ ἀνάλυση (πχ ἐπὶ κατιούσης, μὲ τὴν προσθήκη βαρείας καὶ ἵσου ἔμπροσθεν).

Καταργηθεῖσες ὑποστάσεις

Ἐχοντας λοιπὸν ὑπ’ ὄψιν τὴν ὅλη συντηρητικὴ στάση τῶν τριῶν στὴν φάση αὐτή, ἡ σημειογραφία τοῦ κώδικος ΜΠΤ 716 καθίσταται πράγματι ἀποκαλυπτικὴ ὡς πρὸς τὶς ὑποστάσεις ποὺ ἐγκατελείφθησαν, ἐνῶ ὑφίσταντο στὸ

¹¹ Γιὰ τὸ ἀπόδομα γράφει ὁ Ἀπόστολος Κώνστας ὅτι «ποιεῖ ἑκάστου μαθήματος μέγα τέλος· τὸ δὲ κόκκινον ποιεῖ γραμμῆς τέλος» (*Τεχνολογία*, 1809), ἐνῶ ὁ Μαρμαρηνὸς σημειώνει ὅτι «ἀεὶ ἐν ταῖς ἀποδόσεσι τῶν θέσεων τίθεται» (*Εἰσαγωγὴ μουσικῆς*, 1749).

πρωτότυπο παλαιό. Διότι ἀποδειχνύεται ὅτι τὰ σημάδια αὐτὰ στὴν ἀναλυτικὴν παλαιὰ γραφὴ ἐτίθεντο ἀπλῶς γιὰ τὴν τυπικὴν τήρηση τῆς προϋπαρχούσης ὄρθιογραφίας ἢ ἔστω γιὰ τὴν φωτογραφικὴν ἐπισήμανση κάποιας θέσεως ἢ τιμήματός της καὶ δὲν ἔξεφραζαν κάποια «ἐνέργεια». Ἐνδεχόμενη δὲ μεταγενέστερη ἀναλυτικοποίηση τῶν θέσεων στὶς ὁποῖες αὐτὰ ἐτίθεντο, δὲν θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐρμηνεία τῶν σημείων αὐτῶν, ἀλλ᾽ ὡς καταγραφὴ τῆς ζώσης προφορικῆς ἐρμηνείας τῶν θέσεων, ἀνεξαρτήτως τῆς παλαιᾶς παρασημάνσεώς των.

Ἄς διεξέλθουμε ὅμως ἐν συντομίᾳ τὶς καταργηθεῖσες ὑποστάσεις:

- **Στρεπτόν:** Ἄντικαθίσταται ἀπὸ τὸ τρομικόν, κατὰ τὴν ἀναφορὰν τοῦ Μαρμαρηγοῦ καὶ τοῦ Κώνστα¹².
- **Πίασμα:** Συχνὰ ἔξαλείφεται ἀπλῶς, ἀλλοτε ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν πεταστήν, ἐνῶ σπανίως ἀναλύεται. Ἡ ἀντικατάστασις ἀπὸ τὴν πεταστήν συναντᾶται κυρίως στὸν α' ἥχο καὶ τὸν βαρύ, καὶ μάλιστα σὲ ἕνα συγκεκριμένο κατάβασμα στὸν καθένα, ἀλλὰ καὶ πάλι ὅχι ἀπολύτως¹³.
- **Παραχλητική:** Συνήθως ἀναλύεται μὲν τὸ γνωστὸ μέλισμα ἢ, ἐνίοτε, παραλείπεται ἀπλῶς.
- **Κύλισμα, Ἄντικενοκύλισμα, Ξηρὸν Κλάσμα:** Ἐγκαταλείπονται ὡς περιττά, προφανῶς ὡς δηλωτικὰ θέσεως καὶ μὴ ἔχοντα ἵδιον μέλος.
- **Κράτημα:** Κατεγράφη ἀναλυτικῶς.
- **Λύγισμα:** Κατὰ συντριπτικὴν πλειοφηφίαν ἔγκαταλείπεται ἀπλῶς, προφανῶς ὡς μὴ ἔχον καμμία ἐνέργεια. Εἰδικῶς ἡ περίπτωσις λυγίσματος σὲ σύμπλεγμα βαρείας-κεντήματος-ἀποστρόφου ἔξηγεῖται σχεδὸν πάντοτε ἀναλυτικῶς μὲν ἕνα μικρὸ ποίκιλμα.
- **Μικρὸν Ἰσον:** Ἡ ὄρθιογραφία τῆς παλαιᾶς γραφῆς τὸ ζητοῦσε σὲ συλλαβὲς ποὺ ἄρχιζαν μὲ 2 ἢ 3 σύμφωνα. Στὸν ΜΠΤ 716 ἔγκαταλείπεται ἀπλῶς.

¹² «Τῷ δὲ τρομικῷ τε καὶ στρεπτῷ τὸν αὐτὸν τρόπον χρήση ..., ὅταν δὲ δύο γραμμαὶ αἱ αὐταὶ συμπέσωσιν, ἐν τῇ πρώτῃ τίθεται τὸ τρομικὸν καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ τὸ ἔκστρεπτόν» (Κυρίλλου Μαρμαρηγοῦ, *Εἰσαγγήμουσικῆς*, 1749).

«... εἴ τι εἶναι τὸ τρομικὸν τὸ ἵδιον εἶναι καὶ τὸ ἔκστρεπτόν. Καὶ ὅταν τύχουν διπλαὶ γραμμαὶ, ἐμβαίνει εἰς τὴν πρώτην τρομικὸν καὶ εἰς τὴν δευτέραν ἔκστρεπτόν» (Αποστόλου Κώνστα, *Τεχνολογία*, 1809).

¹³ Οἱ ἐπιλογὲς στὴν «ἔξηγηση» τοῦ πιάσματος μᾶς κατευθύνουν στὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ἔξηγησις τοῦ Ἀναστασιματαρίου στὴν Νέα Μέθοδο βασίστηκε στὸν ΜΠΤ 716.

- ”Εσω Θεματισμὸς (ώς μεγάλη ὑπόστασις): Τὸ μέλος του παρεστάθη ἀναλυτικῶς.

‘Η 3η σημειογραφικὴ φάση

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1816¹⁴ ἔχει σχεδὸν ὄλοκληρωθεῖ ἡ σημειογραφικὴ ἐξέλιξις τῆς μεταρρυθμίσεως¹⁵. Εἶναι χαρακτηριστικὸ δτι σὲ πρώιμες ἐξηγήσεις τῆς Νέας Μεθόδου οἱ μοναδικὲς συναντώμενες ἀλλαγὲς ἀπὸ τὴν τελικῶς ἐπιχρατήσασα μορφὴ τῆς παρασημαντικῆς εἶναι ἡ μικρὴ βαρεῖα (μὴ συμπεριλαμβανομένη ὅμως στὸ θεωρητικὸ τῆς Δημητσάνας) καὶ τὰ συμπλέγματα ἀντικενώματος μετὰ διπλῆς ἢ τριπλῆς. Ή λεπτομέρεια αὐτὴ προσδιορίζει χρονικῶς τὶς ἐξηγήσεις αὐτὲς —καὶ συνεπῶς μεταθέτει τὴν σχεδὸν ὄλοκληρωτικὴ ἀποπεράτωση τῆς μεταρρυθμίσεως— στὰ μέσα τοῦ 1816. Θεωρῶ δὲ πολὺ πιθανὸ νὰ εύρεθοῦν κάποτε στοιχεῖα ποὺ θὰ μετατοπίσουν τὸ χρονικὸ αὐτὸ δρόσημο στὶς ἀρχὲς τοῦ 1816, ταυτισμένο μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ 2^{ου} ἔτους λειτουργίας τῆς μουσικῆς σχολῆς.

¹⁴ Χρόνος συγγραφῆς τοῦ θεωρητικοῦ τῆς Δημητσάνας.

¹⁵ Ούσιαστικὰ οἱ μόνες ἐκ τῶν ὑστέρων σημειογραφικὲς ἀλλαγὲς —όπωσδήποτε ἀσήμαντες— ἀφοροῦν στὸν συμβολισμὸ (καὶ ὅχι στὴν περιγραφή) τοῦ παρεστιγμένου γοργοῦ καὶ στὴν μετάλλαξη τῶν συνθέσεων & σὲ & . Οἱ τελευταῖες ἐνῶ ἥδη χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Χουρμούζιο στὰ 1818, διατηροῦν τὴν παλαιὰ μορφὴ τους στὸ ἔντυπο Μέγα Θεωρητικό, κάτι ποὺ μᾶς ὑποψιάζει ὅτι ἡ μετάλλαξη αὐτὴ ἔγινε ἀτυπα.

Τὸ Θεωρητικὸν τῶν 2 διδασκάλων

Ἐρώτημα ἐγείρεται ἐδῶ ὡς πρὸς τὴν χρονολογικὴν σχέση τοῦ Ν καὶ τῆς *Εἰσαγωγῆς* τῶν δύο διδασκάλων, ἐκδοθείσης προσφάτως ἀπὸ τὸν Ἐμμανουὴλ Γιαννόπουλο. Στὸν κώδικα 301-637 τῆς Θεολογικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Κιέβου, στὸν τίτλο τοῦ κειμένου τοῦ θεωρητικοῦ ἐπισυνάπτεται ἡ ἡμερομηνία [1η Μαΐου 1815](#), ἐνῶ τὸ ἵδιο τὸ θεωρητικὸν ἐμφανίζεται νὰ περιέχει τὴν τελικῶς ἐπικρατήσασα σημειογραφία τῆς Νέας Μεθόδου. Ἡ ἡμερομηνία ὅμως αὐτὴ προβληματίζει πολλαπλῶς:

- α) εἶναι γραμμένη ἐκ τῶν ὑστέρων (ἄν καὶ πιθανότατα ἀπὸ τὸν ἵδιο γραφέα).
- β) γράφτηκε στὸν τίτλο (κάτι σχετικὰ σπάνιο) καὶ ὅχι στὸν κολοφῶνα ὡς συνήθως.
- γ) ὅπως μᾶς ἐνημερώνει ὁ ἐκδότης, ταυτίζεται μὲ τὴν ἡμερομηνία τῆς *Εἰσαγωγῆς* τοῦ Χρυσάνθου ποὺ προηγεῖται στὸν ἵδιο κώδικα. Πόσο πιθανὸ εἶναι ἄραγε ὁ Χρύσανθος καὶ ὁ Γρηγόριος νὰ ἔγραφαν ἀνεξαρτήτως ὁ καθένας καὶ ἀκριβῶς τὴν ἵδια ἡμέρα ἐνα θεωρητικό;
- δ) ἡ ἵδια *Εἰσαγωγὴ* τῶν δύο διδασκάλων στὸν κώδικα Σινᾶ 1450 δὲν φέρει καμμία χρονολογία.

Δὲν εἶναι λοιπὸν τόσο ἀπλὸ νὰ δεχθοῦμε τὴν ἡμερομηνία αὐτὴ ὡς χρόνο συγγραφῆς τῆς *Εἰσαγωγῆς* τῶν δύο διδασκάλων. Τὰ σημεῖα τοῦ κειμένου στὰ ὅποια γράφεται θὰ μποροῦσαν ἐνδεχομένως νὰ μᾶς ὑποψιάσουν γιὰ κάποια ἀναφορὰ στὴν λειτουργία τῆς μουσικῆς σχολῆς. Ἄλλὰ ἐν πάσῃ περιπτώσει, δὲν θὰ ἥταν καθόλου ἐπιβεβλημένο καὶ νὰ δογματίσουμε ὅτι τὸ πρωτότυπο κείμενο τοῦ Γρηγορίου ἔμεινε ἀπαράλλακτο. Ἀκόμη καὶ ἀν πρωτογράφτηκε ὅντως τόσο νωρίς (καὶ εἶναι γεγονὸς ὅτι παρουσιάζει ἀρκετὰ στοιχεῖα παλαιᾶς νοοτροπίας, ἐνίοτε περισσότερο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ Ν, ὅπως ἡ ταύτιση ἥχων καὶ φθόγγων, ἡ ἀναφορὰ στὴν ἔννοια τῆς διπλοπαραλλαγῆς καὶ γενικῶς πολλὲς συσχετίσεις μὲ τὴν παλαιὰ γραφή¹⁶), θὰ ἥταν ἐν τούτοις πολὺ λογικὸ ὁ Γρηγόριος νὰ τὸ ἀναπροσάρμοσε στὴν συνέχεια τουλάχιστον ὡς πρὸς τὶς ἀπολύτως ὄρατὲς ἀναβαθμίσεις τῆς ὑπὸ διαμόρφωσιν ἀκόμη Νέας Μεθόδου.

¹⁶ Ὁπως σημειώνει καὶ ὁ ἐκδότης Ἐμμανουὴλ Γιαννόπουλος, εἶναι ἐνδιαφέρον ὅτι πολὺ συχνὰ ἡ ἀναφορὰ τῶν δύο διδασκάλων στοὺς παλαιοὺς ἐκκλησιαστικοὺς μουσικοὺς γίνεται σὲ χρόνο ἐνεστῶτα: λέγουσιν, ὑποδιαιροῦσιν, παραλλαγῆσουσιν, προφέρουσιν κ.ο.κ.